

Բաղդ. Չես գիտեր ինչ կ'ըսես, կնիկ, չես գիտեր:
 Լուս. Վերջը...

Բաղդ. Երթամ, ակռայիս մէկն ալ քաշեմ, խալըսիմ, մէկ-
 երկու չարեկի տեղ մնաց միայն:

Լուս. Ականջս խլանար, երկու աչքս ալ լոս չունենար:
 Վսյ, գէշ տղայ:

ԹԼԿԱՏ

(Վերջը յաջորդ համարում)

ԼՐԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ԱՆԳԼԻԱՅՈՒՄ *

I

—Մամուլը հասարակական կեանքի հայելին է: Նա հա-
 սարակական կեանքի անմիջական արդիւնքն է, նրա արտացո-
 լումն է...

—Մամուլը հզօր ղէնք է հասարակական կարծիք կազ-
 մակերպելու, նրան այս կամ այն ուղղութիւնը տալու համար:
 Ով իր ձեռքում ունի մամուլը, նա համարեա դիկտատորի իշ-
 խանութիւն ունի մի երկրի վրայ...

—Մամուլը—այժմ եօթներորդ մեծ պետութիւնն է և
 գտնւի աւելի ազդեցիկ միջազգային քաղաքականութեան մէջ,
 քան միւս վեց պետութիւնների հոշակաւոր ներդաշնակութիւ-
 նը... Մամուլը առաջադիմութեան ամենազօրեղ շարժիչն է:

—Մամուլը կապիտալի ներկայացուցիչների ծառայու-
 թեան մէջ գտնուելով՝ զուտ մերկանտիլ (առևտրական) երևոյթ
 է դարձել...

Այդպէս են այլազան և հակասական կարծիքները, որ դուք
 կը լսէք պարբերական մամուլի մասին:

Այդ կարծիքներից մին է արդարացի, մին է պարունա-
 կում ճշմարտութեան ամենամեծ մասը:

Մենք պատասխանում ենք. բոլորն էլ արդարացի են,
 զճշականապէս բոլորը:

*) Այս յօդուածը համառոտած փոխադրութիւն է «Периодическая печать
 Запада» գրքում տպուած մի յօդուածի, որի հեղինակը (Сатурнъ) լայտնի
 է Անգլիայի մասին գրած իր մի քանի գրուածքներով:

—Սակայն այդ ինչ էք ասում... Հօ չի կարող միևնոյն գործօնը լինել և հասարակական կեանքի արդիւնք և միաժամանակ հասարակական կարծիք կազմակերպելու գործիք, այսինքն հասարակական կարծիքի ուղղիչ (դիրեկտիւ)։ Զի կարող մասնուլը լինել համ պրոգրեսսի (առաջադիմութեան) շարժիչ և միաժամանակ լինել մերկանտիլ և գտնուել կապիտալի մօտ ծառայութեան մէջ... Երկուսից մէկը. կամ նա հասարակական կեանքի այս կամ այն ուղղութեան պատճառ է, կամ այդ ուղղութեան հետեանք է, կամ—նա պրոգրեսսի շարժիչ է, կամ՝ կապիտալի սպասաւոր։ Սակայն հօ չի կարող նա լինել և պատճառ և հետեանք, և առաջադիմական և յետադիմական ոյժ...

—Ոչ, նա հէնց թէ մէկն է, թէ միւսը, թէ երրորդը, թէ չորրորդը...

Եթէ դուք կամենում էք որևէ երկրի մամուլը հասկանալ, եթէ դուք ձգտում էք որոշել նրա նշանակութիւնը, ռասսեմիասիրեցէք նրան կապակցութեամբ ամբողջ հասարակական կեանքի։ Մամուլը հասարակական օրգանիզմի ջղային սիստեմն է։ Նրա առողջ կամ հիւանդոտ դրութիւնը ուղղակի կամ կողմնակի կերպով արտացոլում է հասարակական մարմնի բոլոր միւս օրգանների գործունէութեան վրայ. բայց միևնոյն ժամանակ ինքը մամուլը սերտ կախում ունի հասարակական բոլոր օրգանների և դասակարգերի առողջ կամ հիւանդոտ դրութիւնից։ Եւ ինչպէս որ բիոլոգիայում չէք կարող ռասսեմիասիրել ջղային սիստեմի զարգացման պատմութիւնը առանց որ զուգահեռաբար ծանօթանաք կենդանի օրգանիզմի էվոլյուցիայի հետ, նըմանապէս հասարակագիտութեան մէջ դուք չէք կարող ճշգրիտ գաղափար կազմել որոշ հասարակութեան մամուլի զարգացման մասին առանց որ զուգահեռաբար ծանօթանաք իրա հասարակութեան պատմութեան հետ։

Ահա թէ ինչու անգլիական մամուլի *) մեր համառօտ ուրուագծի մէջ մենք պէտք է բաւական տեղ տանք ծանօթացրնելու առհասարակ անգլիական կեանքի և մասամբ այդ կեանքի նորագոյն պատմութեան հետ **):

II

Անգլիական պատմութեան խոր վերլուծութիւնը համո-

*) Ի նկատի ունենալով խնդրի ընդարձակութիւնը՝ այս յօդուածում մենք գործ ենք ունենալու զլիսաւորապէս բաղափակած յրագրի հետ թողնելով ամսագրերը։

**) Այդ մասը մենք բաց ենք թողել։

գտնւմ է մեզ, որ XIX դարի պատմութիւնը Անգլիայում ներկայացնում է հասարակական կեանքի բոլոր կողմերի կանոնաւոր և անընդհատ մի բարեշրջում, և որ այդ բարեշրջումը անշեղ ձգտում է իրագործելու հաւասարութեան և արդարութեան այն բարձր իդէալները, որոնք այժմ գրուած են ամբողջ առաջադէմ Եւրոպայի դրօշակի վրայ:

Անկասկած, վերջին տարիներս պարբերական մամուլի շիտակ օրգանների թիւը բաւական կրճատուել է: Անգլո-բէրական կոռւի առիթով իրանց ուղղութեան դաւաճանեցին այնպիսի լրագրներ, ինչպէս «Daily Chronicle», «Daily News», «Echo»*), և դրանց անցնելը չեմբերլինեան քաղաքականութեան կողմը տխուր ֆակտ է, որ միայն ցոյց է տալիս, թէ որչափ է ժամանակակից բուրժուազիան զգում իր կախումը աշխատող դասակարգերից: Հարկւր տարի առաջ տիրող դասակարգերը արտաքին քաղաքականութիւնը համարում էին իրանց առանձնաշնորհ սեփականութիւն, և նրանց մտքովն էլ չէր անցնի տեղեկանալ, թէ ինչ է մտածում ժողովուրդը այս կամ այն դիպլոմատիական ծանուցագրի մասին, արդեօք սա հաւանութիւն է տալիս այս կամ այն պատերազմական գործողութիւններին: Ժողովուրդն այն ժամանակ կարգալ չգիտէր, նոյնիսկ եթէ իմանար էլ—նրա համար գոյութիւն չունէին լրագրները: Մամուլի ազատութիւնը գոյութիւն ունէր լոկ ունեւոր դասակարգերի համար, նրանց համար, որոնք կարող էին վճարել 35 կոպ. լրագրի իւրաքանչիւր թուի համար: Թղթի և լրագրի վրայ դրած տուրքը թանգացնում էր հրատարակութիւնները և անմատչելի դարձնում մասսայի համար: 1855 և 1861 թուականին վերացուեցին այդ տուրքերը:

Այժմ ամեն մի բանուոր և երկրագործ Անգլիայում ստանում է իր ամենօրեայ և ամենշաբաթեայ լրագիրը, և գրագիտութիւնը՝ շնորհիւ 1870 թուականի դպրոցական օրէնքի՝ դարձաւ ընդհանուր, և ժողովրդական կէս-պենսանոց (2 կոպ.) լրագիրը այժմ միլիոնաւոր օրինակներով է տպւում: Ծանօթանա՞նք լրագրական գործի հետ Անգլիայում:

III

Առաւօտեան ժամի հինգն է: Վիթխարի Լոնդոնը ծածկուած է անթափանցելի մշուշով և քնած է: Դեռևս կաթնափա-

*) Վերջին երկու լրագրները կրկին վերագործել են զաղստոնեան արմատականութեան գիրկը: Ծ. է.

ճառներն էլ չեն սկսել շրջել փողոցներով և իրանց ղիլ Milk! Milk! (կաթ, կաթ)-ով ափանջ ծակել: Իսկ մայրաքաղաքի կենտրոններում, Tudor Street, Fleet Street և նրանց կից փողոցներում, ուր վաղուց իվեր տեղաւորուել են լրագրների հսկայական գործարանները, ամբողջ գիշերը ոչ մի ըուպէ կեանքն ու շարժումը կանգ չեն առել, իսկ առաւօտեան ժամը 5-ին մօտ հասել են իրանց զագաթնակէտին: Յոգնած գրաշարները վերջացրին վերջապէս իրանց ծանր «ցերեկուայ» աշխատանքը. նրանք խումբ-խումբ թողնում են տպարանները և ցրւում իրանց տները: Դրանց փոխարէն լրագրական փողոցները խուժեցին հազարաւոր ցրիչներ, մշակներ, սայլակներով, հեծանիւներով, ատմորիլներով և այլն:

— Պատրմատ է. — լսում է թեթեացած հառաչը խմբագրատներում, և խմբագրապետները հաւաստիանալով՝ որ թերթի տպագրութիւնը վերջացրուած է, հագնում են իրանց վերնազգեստը և ցիլինդրը, նստում են կերի (կառք) և սլանում տուն, որպէսզի շուտով վայելեն իրանց կարճատե հանգստութիւնը: Լրագրների ահագին հակեր դուրս են բերում յուղարկիչ (էքսպեդիցիոն) սենեակների դռներէից և դարսւում սայլակների, ատմորիլների վրայ, բաժանուում են հազարաւոր հեծանիւաւորների մէջ: Լրագրական ծանրուցքը տասնեակ հազարաւոր պուդերով իսկոյն տարւում են բազմաթիւ երկաթուղային կայարանները, ուր այդ ծանրուցքները տեղափոխում են յատուկ գնացքներ, որոնք գլուխ շմեցնող արագութեամբ հասցնում են իրանց յանձնուած այդ տպագրական արտագրութիւնները երկրի զանազան ծայրերը: Առաւօտեան ժամի 8—10 Անգլիայի կամ Շոտլանդիայի իւրաքանչիւր բնակիչ, ինչ կորած և հեռաւոր անկիւնում էլ ապրելիս լինի նա, հնարաւորութիւն ունի գնելու մերձաւոր խանութում կամ ամենամօտ երկաթուղային կայարանում Լոնդոնի ո՞ր լրագիրն և կամի, այն էլ նոյն գնով, ինչ գնով որ վաճառւում է հէնց Լոնդոնում: Նոյն առաւօտը արտասահմանի համար նշանակուած լրագրական ծանրուցքներն արագ գնացքներով հասցնւում են նաւահանգիստները, ուր արդէն նրանց սպասում են վիթխարի շոգենաւեր, որոնք տանում են նրանց Եւրոպա և անդրովկիանեան երկրները:

Լոնդոնում հարիւրաւոր սայլակներ և հեծանիւաւորներ, իւրաքանչիւրը ստանալով յուղարկիչ գրասենեակում լրագրական թերթերի իր բաժինը, թռչում են ահագին Լոնդոնի բոլոր ծայրերը և բաժանում թերթերը լրագրական խանութներին («stationary»), որոնց թիւը մայրաքաղաքում մի քանի հազար է: Առաւօտեան ժամի 7-ին մօտ այդ խանութները պա-

հող լրագրական գործակալներն արդէն վերջացնում են ստացած լրագրների ջրկշռումը և ուղարկում են իրանց ծառայող տը-ղաներին կամ աղջիկներին շրջակայ փողոցները լրագրների ծախքերով: Այդ ցրիչները հասցնում են ձեր տուն՝ այն լրագրնե-րը, որ դուք պատուիրել էք գործակալին, և ձեզ հասցնում են նոյն գնով, ինչ գնով վաճառում է հէնց լրագրի գրասենեա-կում: Բաժանորդագրութիւնը անգլիական մամուլի մէջ համա-րեա չի գործադրւում. նա գոյութիւն ունի միայն քաղաքից շատ հեռու գտնուող կալուածների և արտասահմանեան ընթեր-ցողների համար: Եւ բաժանորդագիրը աւելի թանգ է քան հատով առնելը, որովհետեւ առաջին դէպքում խմբագրատան վը-րայ ընկնում է նաեւ պոստի ծախքը:

Անգլիական լրագրները սովորութիւն ունեն ատան-ձին խոշոր յայտարարութիւններ կպցնել զանազան հրա-պարակական տեղերում և մանր-մունր լրագրական կըր-պակներում և այդ յայտարարութիւնների մէջ ընդգը-ծել լոյս տեսած համարի հետաքրքրական յօդուածները: Այդպիսի բեկլամների մէջ չափ ու սահման չգիտեն մանա-ւանդ կէս-պենսանոց (2 կոպ.) լրագրները, որ կարդացւում են գլխաւորապէս աշխատող դասակարգից: Այդ գնի առաւօտեան լրագրներ Լոնդոնում երեք հատ են, երկուսը պահպանողական—«Daily Mail» և «Daily Express» և մէկը արմատական—«Morning Leader»: Աւելի պակաս աներեսութեամբ են իրանց հռչակում մի պենսանոց (4 կոպ.) լրագրները, որոնց թիւը Լոնդոնում վեց է (բացառապէս ամենօրեայ քանդակաւ օրգանների մասին է մեր խօսքը). երկու ազատական—«Daily News» և «Daily Chronicle», երկուսը պահպանողական—«Morning Post» և «Stan- dard» և երկուսը «անկախ»—«Daily Telegraph» և «Daily Graphic» (պատկերազարդ): Վերջապէս լրագրական աշխարհի թագուհին —«Times» («Թայմզ»), որ արժէ երեք պենս (12 կոպ.), բոլորո-վին չի զետեղում իր բեկլամային ազդեքը (աֆիշ) մանր լրա-գրական խանութներում: Նրան կարդում են միայն փողային, գրական և տոհմային արիստիկրատիայի ներկայացուցիչները:

Կէսօրից յետոյ էլ մէկը միւսի յետեից սկսում են լոյս տեսնել Լոնդոնի իննը երեկոյաթերթերը.—«Globe», «St. James Gazette», «Pall-Mall-Gazette», «Evening Standard», «Evening News», «Sun», «Westminster Gazette», «Star», «Echo». միայն վերջին երեքը ազատական ուղղութեան են պատկանում, իսկ միւսները—պահպանողական են: Նոյն ձևով արագ տարած-ւում են երեկոյաթերթերը:

Գաղափար տալու համար անգլիական լրագրների տարած-

ման աստիճանի մասին՝ մենք կը բերենք մի քանի մօտաւորական թուեր. «Times» տարածւում է 100,000 օրինակից աւելի. «Daily Chronicle» — մօտաւորապէս 150,000 օրինակ. «Daily Telegraph» 250,000-ից աւելի. նոյնքան և «Standard» և «Morning Post». Իսկ «Daily News» 300,000-ից աւելի է ծախւում. «Daily-Mail», երկկողէկանոց լրագիրը, որ հիմնուած է 1896 թ., հէնց լոյս տեսնելու առաջին ամսում 171,000 օրինակ էր ծախւում. «Daily-Mail» անգլո-բոէրական պատերազմի ժամանակ 1.250,000 օրինակից աւելի էր վաճառւում, իսկ վերջին տարիներս, երբ սկսեց լոյս տեսնել նրա մրցակից նոյնպէս երկկողէկանոց «Daily Express»-ը — այն ժամանակ «Daily-Mail»-ն սկսեց աւելի պակաս թուով ցրուել, 700—800,000 օրինակ. «Daily Express»-ի հիմնադիր Պիրսոնի ասելով 1.500,000 օրինակ էր սկզբի օրերի պահանջը: «Morning Leader» տարածւում է 300,000 օրինակ: Ամենշաբաթեայ քաղաքական լրագրներն ևս միլիոնաչափ են տարածւում. այդպէս օրինակ «Lloyd' Newspaper», «Encyclopedia Britannica»:

S.

(Վերջը յաջորդ համարում)

Թ. ՄՈՄՁԷՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԻԹՈՎ *)

III

Ցեղարիզմի պաշտամունքը

Այս երկու բառով կարելի է բնորոշել քաղաքական այն հոսանքը, որ տիրապետող է հանդիսանում Գերմանիայում անցեալ դարի կէսից և որ համարւում է Բիսմարկից մնացած ժառանգութիւն: Բիսմարկ... ահա բողոքող ազատամտութեան համար նշաւակութեան պատրաստ մի դէմք. պարսաւանքն ու վրէժխնդրութիւնը, ինչպէս և փառքն ու մեծութիւնը պարփակելու համար մարդկային միտքը սովորաբար խոշոր ընդհանրացումներէից զերմում է դէպի անհատները. բազմութեան արածը մի հատիկ պատկերի մէջ տեղաւորելու ձգտումը միշտ

*) Տես «Մուրճ», № 2.